

МІФАСЕМАНТЫКА ЭЛЕМЕНТАЎ ІНТЭР'ЕРА ХАТЫ І ПРАДМЕТАЎ ХАТНЯГА ПОБЫТУ Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ТЛУМАЧЭННЯХ СНОЎ

З часоў глыбокай старажытнасці розум чалавека займалі пытанні: што такое сон, чым ён выкліканы і чаму ўсе людзі і жывёлы адчуваюць у ім непераадольную патрэбу? Пры вывучэнні працэсаў, якія адбываюцца ў арганізме падчас сну, быў устаноўлены яго дабратворны ўплыў. Эксперыментальна было даказана, што падчас сну арганізм не замірае, а аднаўляецца пасля працяглага няспання. Сон асабліва неабходны для аднаўлення функцый нервовай сістэмы, галоўным чынам галаўнога мозга. З'яўленне яго звязана з пэўнымі праблемамі, якія стаяць перад чалавекам, хоць гэта відавочна і не раскрываецца ў кантэксце сноў. Амаль кожны сон можа быць зразумелы як ажыццёўленае жаданне. Сон – гэта альтэрнатыўны шлях для задавальнення патрабаванняў несвядомага [5, 50]. Гэтае несвядомае адмыслова праяўляе сябе ў пэўных вобразах сну. Паводле міфапаэтычнага мыслення, расчытаць сімволіку гэтых вобразаў – значыць даведацца пра будучае сваё і сваіх блізкіх, спасцігнуць разнастайныя таямніцы жыцця соцыуму і космасу, папярэдзіць тыя ці іншыя негатыўныя ўплывы на жыццё чалавека, які пабачыў сон. Што ж такое сон, паводле народных уяўленняў? Якая прычына выклікае яго? Чаму чалавек сніць пэўныя рэаліі, як яны семіятызуюцца міфапаэтычнай свядомасцю? На адзначаныя і звязаныя з імі пытанні фалькларыстычная навука яшчэ не дала адзначанага адказу. У гэтым артыкуле мы паспрабуем вызначыць міфасемантыку элементаў інтэр'еру хаты і прадметаў хатняга побыту, вобразы якіх даволі актыўна абыгрываюцца ў народных тлумачэннях сноў.

Такі найважнейшы чыннік інтэр'еру хаты, як печ, ва ўспрыманні ўсходніх славян выступае цэнтрам сямейна-родавых каштоўнасцей, крыніцай жыцця і здароўя, працягу роду, змяшчальнай сакральна чыстага агню. У сувязі з гэтым характэрна ўяўленне, што той, хто пасядзеў на печы, ужо не госць, а свой. А сумеснае з'яданне гарчай ежы з печы спрыяла зліццю двух родаў, у прыватнасці ў вясельнай абраднасці. «Руская» печ характэрная для жылля ўсходніх славян; сустракаецца таксама ў палякаў, славакаў і чэхаў. У печы рыхтуюць ежу, корм жывёлам, пякуць хлеб, яна – крыніца цяпла і святла, на ёй або каля яе спяць; тут бавяць час старыя і дзеці, сушаць прадукты і вопратку. Розныя значэнні печы актуалізаваліся ў залежнасці ад тэлеалогіі абрадавага комплексу. Калі ў вясельным і радзінным абрадах яна сімвалізавала нараджаючае жаночае ўлонне, то ў пахавальнай – дарогу ў замагільны свет ці нават само царства смерці. У сувязі з гэтым характэрна, што печ асацыявалася з культам продкаў, усведамлялася як месца пражывання «душ» і разам з тым выконвала функцыю «ачышчэння ад смерці». На Украіне, у Беларусі і Польшчы прынята, выняўшы хлеб з печы, пакласці туды адно, два ці тры паленцы для таго, каб па іх на «тым свеце»

перайсці праз шкло, праз вогненную раку ці канаву з кіпячай смалой, каб па гэтых паленцах вылезці з пекла, каб смерць магла па іх уцячы, калі будзе вяртацца да сябе ў пекла пасля наведвання дома нябожчыка [4, 379 – 380]. У сувязі з такой традыцыйнай міфасемантыкай печы выглядае натуральным, што ў беларускіх народных тлумачэннях сноў печ звычайна прадказвае благое, сумныя жыццёвыя падзеі. Так, *«печ бачыць – пячаль будзе якая-небудзь, пячэца на сэрцы»* (звернем увагу на корань слоў «печ», «пячыся», «пячаль» у сувязі з пытаннем народнай этымалагізацыі).

«Убачыць, як печ паліцца, – на смутак, хваробу, няўдачу і рознае няшчасце, якія выйдуць з таго дома, дзе паліцца печ, і закрануць асобу, якая ў ёй паліць. Смутак гэты будзе то большы, то меншы, гледзячы на агні. Калі пры гэтым пячэца бульба, яблыкі, буракі, варыцца гарох і боб, то прычынаю смутку будзе гаспадыня, а часам і гаспадар; але калі варыцца што-небудзь іншае, вадкая страва, то смутак будзе не праз хваробу, а праз іншае няшчасце. Пякчы хлеб – вестку пра няшчасце атрымаць вусна, праз пасыльнага; выпечка бліноў і ляпёшак – пісьмова» [3, 407]. Сувязь печы са смерцю гаспадара характэрная для народных тлумачэнняў сноў, якія актыўна бытуюць і сёння на Берасцейшчыне. Як паведаміла Лідзія Платонаўна Гарбачук, жыхарка в. Сігенеўшчына Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці, *«колы я была молодая шчэ, то мні печ снылася, як я ее распальваю, то вжэ трохі пасля памёр мой муж, пакінушы мні трох дзіток»* [*1].

Выразнай адмоўнай канатацыяй вызначаецца вобраз разбуранай печы, што адпавядае няцэласнасці роду, бо печ, як адзначалася, – гэта цэнтр, адмысловы грунт сямейна-родавых каштоўнасцей. *«Разбураную печ бачыць – смерць бацькі ці мужа»*; *«печ абваліцца – пакойнік у хаце, пячаль будзе»* [3, 406]. Хоць рэдка, але сустракаецца і станоўчая трактоўка вобраза печы, што, верагодна, звязана з успрыманнем яе як сакральнага цэнтру хаты, аб'екта, які згуртоўвае сям'ю, род. Так лічылася, што калі ў сне *«печку цепліць – пацешышыся, нанова зажывеш (маладым пачатак кахання)»* [3, 406].

Стол – яшчэ адзін з найбольш рытуалізаваных і шанаваных прадметаў у традыцыйнай культуры беларусаў і іншых славян. Паводле прасторавай характарыстыкі інтэр'еру стол стасуецца з верхам (параўн. бел. «столь»), усходам і адпаведна святлом (трывалае месцазнаходжанне стала – покуць, чырвоны кут), мае выразны «мужчынскі» код, што праціпастаўляе яго печы («бабінаму куту»). Так, у замове супраць начніц стол і печ выступаюць як шлюбная пара, сімвалічныя бацькі роду, што жывуць у хаце: *«Печ-матухно, калышы маё дзіцятухно. А стол-бацько, дазірай маё дзіцятко»*. Стол у хаце заўсёды стаяў у адным месцы (на покуці), засланы абрусам, на якім ляжалі хлеб і соль. Перамена месца адбывалася толькі ў выключных выпадках, падчас абрадавых дзеянняў [2, 489].

У беларускіх народных тлумачэннях сноў стол абазначае новыя прыемныя знаёмствы, увогуле – дабрабыт. Так, *«стол накрыты бачыць – на добрае гэта»*; *«стол на тонкіх ножках – жыццё не зусім памыснае; стол з тоўстымі ножкамі – памыснае жыццё»* [3, 409]. Лічыцца, што накрываць на стол ў сне, ці бачыць яго накрытым да абеду – да новых знаёмстваў,

шчаслівага шлюбнага саюзу, з'яўлення абставінаў, спрыяльных для жыццёвага росквіту асобы ці сям'і. Як паведаміла Лідзія Платонаўна Гарбачук, *«колы шчэ я була молодая, то прыснылося мні, што я сяжу за столом з мужыком своїм. То чэрэз некоторое врэмя мы поіхалы на Украіну да родных ёго, там шчэ высілле было»* [*1]. Для вызначэння міфасемантыкі стала ў народных тлумачэннях сноў надзвычай важная яго атрыбутыка, суаднесенасць з апазіцыямі «пусты/застаўлены ежай», «чысты/брудны» і пад. Марыя Канстанцінаўна Ружыцкая апавядае, што пусты стол сніцца да сварак. Прыбіраць ў сне са стала – значыць, што цяперашнія задавальненні чалавека, які пабачыў у сне спустошаны стол, неўзабаве змяняцца абыякавасцю і бедамі. Убачыць стол, засланы брудным абрусам, – будзеце злавацца і непакоіцца з-за непаслушэнства дзяцей [*2]. Асаблівая ўвага звяртаецца на пабачаных у сне асоб, лакалізаваных каля стала. Як паведаміла Ірына Уладзіміраўна Салавей, жыхарка г. Брэста, калі прыснілася, што нехта сядзіць за сталом, гэты чалавек зробіць нядобры ўчынак, каб задаволіць уласныя карыслівыя жаданні. Калі ў сне пачуеш, што нехта стукае па стале, раіцца змяніць стаўленне да ўласных сяброў. Таксама сон папярэджвае, што навісла пагроза над вашым лёсам. Сядзець за ўласным пісьмовым сталом у сне – да з'яўлення непрадбачаных перашкод на вашым шляху [*3].

Ужывальным прадметам хатняга побыту з'яўляецца нож. Яго вострая, металёвая прырода абумовіла функцыянаванне ў якасці абярэга і сродка супрацьстаяння нячыстай сіле як ахоўнай мяжы супраць пранікнення смерці ў антрапагеннае асяроддзе. Нож укладалі ў калыску, каб абараніць дзіця, і ў труну чарадзею, каб засцерагчыся ад яго вяртання. Значная колькасць забабонаў народнай медыцыны звязана з выкарыстаннем нажа і абапіраецца на матывы рэзання хваробы. Жалезны нож як бы ўбіраў у сябе, «уцягваў» чарадзейную хваробу. Нож шырока выкарыстоўваўся для акрэслівання кола вакол чалавека (у час небяспекі ці варажбы), вакол скарба ці якой іншай каштоўнай рэаліі. Каб захаваць сена або страху ад ветру, у віхор падкідвалі нож [1, 343 – 344]. Функцыянальнасць нажа (ды нажніц) як прылады для разразання абумовіла міфасемантыку гэтага вобраза ў народных тлумачэннях сноў: *«Нажніцы або нож сніць – сварка ў сям'і будзе»*; *«нож – нядобра»* [3, 405–406]. Нож як прадмет сервіроўкі стала мог актуалізаваць таксама іншае, пазітыўнае, значэнне: *«Нажы і відэльцы чысціць – вяселле, шмат гасцей»* [3, 405–406]. У сувязі з абедзвюма – на першы погляд палярнымі – трактоўкамі міфасемантыкі нажа характэрны аповед Лідзіі Платонаўны Гарбачук: *«Колы вжэ мні прыснівся нож, то я сначала злякалася, праз колькі часу, да моёй дочкі прышлі сваты, то вжэ было многа гасцей»* [*1].

Нож (з яго фалічнай формай) таксама можа выступаць как сімвал мужнасці, мужчынскага пачатку. Як паведаміла Марыя Канстанцінаўна Ружыцкая, жыхарка в. Дуброўцы Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці, калі яна яшчэ была маладой дзяўчынай, ёй прысніўся нож. Інфармант не звярнула ўвагі на гэты сон, але праз некаторы час у яе жыцці з'явіўся малады хлопец, які поўнасцю змяніў яе лёс і стаў яе мужам [*2]. Нож – мужчынскі сімвал, такім чынам, прадказаў жаніха.

У заключэнне адзначым, што каб зразумець значэнне сну, трэба прааналізаваць яго ключавыя моманты, вылучыць у сне прадметы, іх характарыстыкі, падзеі і дзеянні, звязаныя з гэтымі прадметамі. Сон абавязкова павінен добра запомніцца, хай і не ўвесь, а толькі нейкая яго частка, дэталі або рух. Са сну вылучаецца для тлумачэння толькі тое, што афарбавана пачуццём, што ўразіла, спыніла ўвагу, напалохала або ўзрадавала. Як паказвае прыведзены фальклорны матэрыял, важна таксама наступнае: пабачаны ў сне прадмет чысты ці брудны, цэлы ці зламаны, пусты ці засланы (стол) і інш. Адзначым таксама, што міфасемантыка прадметаў хатняга побыту у народных тлумачэннях сноў блізкая да іх агульнафальклорнай сімволікі і вызначаецца амбівалентсцю (дакладней – полівалентнасцю). У катэгорыях прадметнага кода народных тлумачэнняў сноў асэнсоўваліся ідэі шчасця ці няшчасця, здароўя ці хваробы, жыцця ці смерці, клопатаў ці дабрабыту, адзіноцтва ці шлюбу і інш.

ЗАЎВАГІ

Матэрыялы запісаны аўтарам артыкула і захоўваюцца ў фальклорна-этнаграфічным архіве вучэбнай фальклорна-краязнаўчай лабараторыі УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна».

*1. Запісана ў в. Сігенеўшчына Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці ад Гарбачук Лідзіі Платонаўны, 1928 г. н., мясцовай.

*2. Запісана ў в. Дуброўцы Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці ад Ружыцкай Марыі Канстанцінаўны, 1946 г. н., мясцовай.

*3. Запісана ў г. Брэсце ад Салавей Ірыны Уладзіміраўны, 1965 г. н., мясцовай.

ЛІТАРАТУРА

1. Валодзіна, Т. Нож / Т. Валодзіна, Л. Дучыц // Міфалогія беларусаў: энцыклапед. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2004. – С. 343–344.

2. Дучыц, Л. Стол / Л. Дучыц, У. Лобач // Міфалогія беларусаў: энцыклапед. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2004. – С. 489–491.

3. Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і: у 3 кн. Кн. 3 / уклад. У. А. Васілевіч. – Мінск, 1999.

4. Крук, І. Печ / І. Крук // Міфалогія беларусаў: энцыклапед. слоўн. – Мінск: Беларусь, 2004. – С. 379–380.

5. Человек и его символы / Юнг Карл Густав [и др.] / под общ. редакцией С. Н. Сиренко. – М.: Серебряные нити, 1997.

